

111
Hle

ALEXANDERS SAGA

ISLANDSK OVERSÆTTELSE

VED

BRANDR JÓNSSON

(BISKOP TIL HÖLAR 1263—64)

UDGIVEN AF

KOMMISSIONEN FOR
DET ARNAMAGNÆANSKE LEGAT

GYLDENDALSKE BOGHADEL — NORDISK FORLAG
KØBENHAVN MCMXXV

HÁSKÓLI ÍSLAND

Herved udsendes en ny udgave af Alexanders saga eller den af den lærde Brandr Jónsson — biskop til Holar 1263—64 — foretagne oversættelse af Philippus Gualterus' digt i 10 bøger om Alexander d. store, hvilket igen hovedsagelig beror på Curtius' bekendte værk. Oversættelsen, i prosa, er foretaget med et mesterskab, der søger sin lige, så at sagaen allerede af den grund fortjener den største opmærksomhed. Den er desuden den eneste islandske oversættelse, som med sikkerhed kan henføres til et bestemt navn og en bestemt tid. En sammenligning mellem denne oversættelse og den øvrige oversættelseslitteratur (f. eks. Rómverjasögur) vil sikkert kunne føre til vigtige og interessante resultater i sproglig, især stilistisk henseende.

Det er den Arnamagnæanske Kommission en særlig tilfredsstillelse at besørge en ny, tidsvarende udgave af sagaen efter det prægtige håndskrift, som det lykkedes Arne Magnusson

til hans store glæde at erhvæve for 235 år siden. Det vides nemlig, at han selv havde påtænkt en udgave, som han dog aldrig fik istandbragt. Kommissionen håber, at udgaven også af denne grund vil blive modtaget med tilfredshed af dem, der sysler med Islands gamle litteratur og sprog.

Iøvrigt kan Kommissionen henvise til udgiverens indledning.

København, i januar 1925.

Johannes C. H. R. Steenstrup.

Finnur Jónsson. Sofus Larsen. Kr. Erslev.

Verner Dahlerup.

INDLEDNING

Filip Gautier, Philippus Gualterus, de Castilione (af Château) levede før og efter 1200 og var provst ved domkirken i Dornick (Tournai). Han forfattede et digt Alexanderis om Alexander d. store og hans erobringstog. Digtet er i 10 bøger, alt i heksametre; foran enhver bog findes 10 linjer, der består af en kort indholdsangivelse. Det hele indledes med en prosaisk fortale. Hver bog begynder med de enkelte bogstaver i navnet Guillermus efter den rigtige rækkefølge, idet forfatteren tilegnede digtet erkebiskop Guillermus af Rheims (d. 1201). Digtet er ifg. forf. selv forfattet i løbet af 5 år; det er skrevet i flydende vers og i det hele i et meget godt sprog.

Til Norden er dette digt nået ret tidlig, senest ved midten af 13. årh. Vi ved med stor sandsynlighed, at det var præsten — senere biskop — Brandr Jónsson, der oversatte digtet.

Ved sagaens slutning, som den findes i AM 226, fol., hedder det udtrykkelig (se s. 155), at han er oversætteren, og det samme siges lige efter afskriften af Gyðingasaga, at han også „oversatte Alexander magnus“¹); når det tilføjes, at han gjorde det efter opfordring af „kong Magnus, kong Hakon d. gamles søn“, er dette måske rigtigt, ti Magnus var allerede ved den tid, da Brandr opholdt sig i Norge, bleven medkonge.

Brandr Jónsson hørte til en hövdingeslægt, de så-

¹) Jfr. min litt. hist.² II, 861. 862; Gyð. s. (udg.) s. 101.

kaldte Svinfellinger (efter gården Svínafell i Skaftafells-syssel). Ved år 1238 nævnes han; da overtog han, der var præst, foreløbig styrelsen af Skalholt bispestol efter biskop Magnus' død. 1247 blev han abbed i Tykkvebær-kloster og 1262 udset til at være biskop til Holar. Han rejste udenlands for at blive bispeviet samme år og opholdt sig i Norge vinteren 1262—63.

At Brandr under sit ophold i Norge blev knyttet til kong Hakon siger sig selv. Vinteren 1262—63 opholdt både kong Hakon og Magnus sig i Trondhjem, og det er selvfølgelig givet, at Brandr, der skulde vies af ærkebispem i Nidaros, også opholdt sig dér. Han blev viet til biskop 4. marts 1263. Efter at være vendt hjem (1263) levede han kun knapt ét år, idet han døde allerede 26. maj 1264. Brandr får et udmærket eftermæle (se min litt. hist.²) både som menneske og som lærd, der uddannede flere dygtige mænd. Han vides at have foretaget en udenlandsrejse før 1232 (i hvilket år han vendte tilbage), sikkert en studierejse, hvorom vi ellers desværre ingenting ved¹). Det er klart, at han har været højt anset både inden- og udenlands på grund af sin lærdom. Hans kundskaber i latin ses at have været overordenlige. Han er den tredje i rækken af de Islændinger, som på opfordring af norske konger udførte litterære bedrifter i Norge, hvilket i en anden henseende er meget vigtigt, nemlig med hensyn til de litterære forhold i Norge i det hele taget.

Det er nu det rimeligste, at Brandr har foretaget sin oversættelse i den nævnte vinter (1262—63); originalen har snarest eksisteret i Norge; det er næppe rimeligt at antage, at Brandr har haft den med sig fra Island.

At han har taget sin oversættelse eller en afskrift med sig til Island er utvivlsomt; det er herfra, alle de eksisterende håndskrifter deraf, så vidt ses kan, stammer, intet fra Norge.

¹) Om Brandr kan henvises til Tr. Þórhallssons velskrevne afhandling i „Skírnir“ 1923.

Håndskrifter. Af sagaen haves der heldigvis et udmærket håndskrift fra slutningen af det 13. årh., et af de fineste, der findes i den Arnamagnæanske samling, 519 a, 4°. Det er fuldstændig bevaret med undtagelse af 2 blade, der har været det inderste bladpar i håndskriftets 3. læg; det er de blade, der har været imellem nuværende bl. 18 og 19¹). Oprindeligt har bogen således bestået af 39 blade i 5 læg, hvoraf det første kun består af 7 blade (det 7. er føjet til de 3 sammenhængende bladpar). Dette er et ret sjældent forekommende forhold. Den første og den sidste side i bogen er oprindeligt blanke.

Håndskriftet er i det hele vel bevaret. Af det 1. bl. er øverste hjørne til venstre lidt beskadiget, så at den store initial (D) er halvt revet bort. Af det sidste bl. er det nederste hjørne til højre også afrevet, hvorved nogle bogstaver i slutningen af de 3 sidste linjer er forsvundne. Skriften er heit igennem særdeles tydelig; faksimilet i Palæografisk atlas, oldn.-isl. afdel., nr. 31, giver et fortrinligt billede af håndskriftet. Initialerne er smukt tegnede, (røde, grønne eller blå, undertiden sorte). På et par steder er nogle linjer noget udviskede på en ret mærkelig måde, uden at grunden dertil er let at se (om det er på grund af fugtighed er uklart, og lidet forståeligt). Dog er den oprindelige ordlyd på intet punkt uklar; kun et par ords skrivemåde (forkortet eller ikke) kan måske være lidt tvivlsom. Disse stykker er: bl. 31 a l. 18—19 (*sagt—her* og *I—eptir*; udg. 129_{31—33}), og l. 25—35 (siden ned, dog er enkelte ord i l. 27—29 tydelige nok; *honom—þviat*; udg. 130_{11—32}). Også de 3 sidste linjer 31 b er tildels noget afblegede. Så er der de 7 sidste linjer bl. 32a (*Her—þat*, udg. 134_{33—135₁₃}). Endelig er bl. 32 b fra og med l. 18 navnlig i den venstre del deraf noget udvisket (*lið—broður*; udg. 136_{15—137₁₆}). En ejer eller ihænde-haver af hds. har på bagsiden af det sidste blad skrevet det afblegede stykke

¹) Nederst på s. 18 b står med en hånd fra 16. (ell. 17.) årh.: „her fattis tho blad“.

på s. 31 a (*ok friða fyrir* osv.) til *yfir* i 1. l. 31 b, men med senislandsk retskrivning og forkortninger. På lignende måde er også det afblegede stykke nederst på s. 32 a (*Her hefi ec fyrir* osv.) skrevet på et tilføjede papirblad med en anden og som det synes ældre hånd end den første. Endelig er også stykket 32 b (*at lið Alexandri* osv.) afskrevet med samme hånd på et andet papirblad. Disse afskrifter er dog ikke nøjagtige eller bogstavrette. Men én ting viser de med uimodsigelig sikkerhed, at de er foretagne af en Islænding og da på Island. Det er således sikkert, at håndskriftet har været dér til ind i det 16. årh., en nærmere bestemmelse er vist umulig. Fra Island er det blevet bragt til Norge, ialfald før 1594. Da var hds. i en Jakob Peder-søns eje. Denne har nemlig på det foran indføjede papir-(smuds)blad skrevet følgende:

Jacob Pederссónn er mit naffn,
och thet gaffuis mig vðj daab,
Jesus Christus fódðis mig till gaffnn
thill hannem staar allt mit haab.

Anno Christi 1594.

Huad paa deg sigis skót du ey om,
der liugis dog paa saa mangan from.

Herpå følger 10 linjer parvis rimede om venners upålidelighed:

Thend stund ieg haffde och kunde giffue,
Da mentte ieg med venner leffue,
Och for thennem baade dicte och schriffue,
Och y andre maader thidenn fordriffue.
Menn nu min Vegen begynder att halde,
Monne de mig och med alle fra falle,
De forachter S: Jórgenn for huad staar bar(?)
Menn gud och lycken kand igenn gióre hannem(?) klar(?),
Dennem till sorig, och mig till nytte,
Saa pleyer Verdenn blant Venner att bytte.

Derpå følger disse disticha af „Cato“:

Si tibi sint nati nec opes tunc artibus illos
instrue, quo possint inopem defendere vitam

O formose puer nimium ne crede colori
paa ejn dag kand hende sig

Att du faar magno dolorj.

På bladets bagside findes følgende:

Vere schall mader }
maadelig glader. }

Raadig och róyster }
vejnfaster och tróuster. }

Och holde sig vðj alle middell maade }
ald hofferdighed schullum vy forlade. }

Huad heller verden ganger da apter eller fram }
Tha haffuer du heder och ingen skam¹⁾. }

Derunder står det runealfabet, der findes gengivet i Aar-bøger 1910 s. 305.

Der findes hyppig i randen bemærkninger, især sigtende til indholdet, både på dansk (norsk) og islandsk, disse altså fra den fornorske periode, og vistnok med samme hånd som den anden islandske på de vedføjede papirblade. Alle disse bemærkninger er fuldstændig betydningsløse, hvorfor der her ikke tages videre notits deraf (ovf. er bemærkningen nederst på 18 b anført). Her skal kun tilføjes, at nederst på s. 26 b findes følgende bemærkning (der sigter til det dér fortalte): „Epithaphium Regis Persarum Darij | Hic requiescit Darius qui præfiguratus est in prophetia Danielis, Aries | cujus cornu |: regim̄. Alexander subjugavit sibi ... (bortskåret)“. Dette er blevet fortsat øverst s. 27 a, men hvad der her har stået er bortskåret med undtagelse af ordet „Alexandri“. Udenfor l. 2—7 på samme side findes: „anno mundi 4868 ab adam vsque ad regnum alexand[ri] magni“.

Før vi går videre skal bemærkes, at håndskriftet også indeholdt Orvar-Oddssaga, hvad også bindet klart viser. På en seddel har Arne skrevet: „Hier aptan vid var Orvar-

¹⁾ Dette vers findes også aftrykt i NgL. IV, 551, hvor det kaldes „Axel Fredericksøns Rim“, jfr. D. A. Seip i MoM 1922, s. 134. Prof. Seip har velvilligt gjort mig opmærksom herpå.

oddz Saga med annarri og nyrre hendi, hveria eg her fra nu separerad hefi“. Denne Orvar-Odds saga findes nu i AM 344 a, 4°. Herpå skal man ikke komme nærmere ind; blot skal bemærkes, at der også i denne saga findes randbemærkninger af selvsamme art og med samme hånd, som i Alex. s. Desuden findes en bemærkning s. 10 a nederst: „ek fússe ivarss. ok ingelvor“ (næppe -ver).

I sit eget katalog har Arne skrevet: „Bokina feck eg i Norege af mag. Otta Ottasynne preste i Biörgvin, hefur hana ätt Mag. Geert Miltzow prestur á Voss“. Arne har tidlig vidst besked om dette håndskrift, ti allerede 1689 havde han omtalt bogen i brev til Torfæus som tilhørende — den bekendte — præst G. Miltzow, som da var død (han døde 1688); Torfæus antyder imidlertid, at „den ikke var til at få“ (Brevveksl. s. 16). Men 8. januar 1690 siger Arne, der da var i Bergen: „eg er ordinn handhafa ad Alexandri magni sögu, sem monsr. hefur til forna sied“ (sst. 20). Når der nu foran i bogen findes en seddel, hvorpå Arne har skrevet: „Kom fra Ormi Dadasynne 1721“, er denne bemærkning ret besynderlig. Enten har da Arne taget bogen med sig til Island, ligesom så meget andet, 1702 og lånt den til nævnte Ormur, eller ogsaa hører sedlen slet ikke herhen; dette sidste er vel det rimeligste, da man næppe kan tro, at Arne har lånt en sådan kostbarhed ud, ikke engang til sin gode ven Ormur Dadason. På en anden seddel anfører Arne slutningen af sagaen efter 226, fol., men lader ordene *fúsundir—ar* in blanco (senere har han skrevet ovenover *ok niutigir ok einn vetr*, men atter streget dette ud). Så föjer han følgende bemærkning til: „corr. III. ok niu hundrut vetra. Etenim Islandi, Græcos secuti anno ab initio mundi ad nativitatem Christi computant 5199. Et annus primus æræ christianæ, secundum illos, conjungitur cum anno mundi 5200. Nonnullibi tamen hæc indistincte ponuntur tanquam Christus natus sit anno M. 5199. ac consequenter hic æræ christianæ primus sit“. Den rigtige tekst skulde være Arne Magnussons anførte rettelse (der også anføres i den gamle udg. s. 186). Det

bör dog bemærkes, at tallet (*de—ar*) i 226 beror på opriskning og det er skrevet over det oprindelige, der er fuldstændig udskrabt. Det er således ikke fuldtud sikkert, hvad der oprindeligt er skrevet. Afskriften i 225 har 4 *fúsundir ok niutigir ok ein vetr*, hvilket formentlig også oprindeligt har stået i 226.

Håndskriftet er i udg. nøjagtigt gengivet med kursiverede opløsninger, og der er i noterne gjort rede for, hvor udgaven afviger fra det, dels ved rettelse, dels ved optagelse af udeladte ord, der findes i de andre håndskrifter og som har noget tilsvarende i den latinske original, og derfor må have hørt til originalen. Skriveren har været som alle andre skrivere, han har kunnet gøre forskellige fejl, dels sådanne, som han selv har rettet, dels andre, han ikke har set og rettet. Da alt dette ikke er bemærket i noterne, skal der her gives en samlet oversigt over disse fejl, først dem, der er rettede af skriveren selv ved tilføjelse over linjen, og da så godt som altid ved nedvisningstegn, eller ved at skrive de manglende ord i randen:

4₂₂ v i hvapt-; 24 f i af. 6₁ lið. 6₁₀ sva. 6₁₃ villdv. 9₃ hon. 17₁₁ var. 21₃₁ r i fagr. 24₁₈ = 25₁₀ nv. 33₅ hvat. 34₆ nu. 34₁₂ heriaz (*i r.*). 37₁ sv. 38₁₁ l i riðlaz (*B har ridaz*). 44₇ hann. 52₂₁ tok. 52₂₄ ser. 60₁₆ n i eignaz. 61₅ hann(1). 61₆ l i sialvan. 68₁ n i slegðen. 71₄ n i vanr. 72₂₂ serkiom (*i r.*). 73₁ r i kraptr. 83₇ hava. 84₁₄ t i þarft. 88₃₂ þoritar med adskillestegn (*kommaer*) over og under l. mellem þo og r-. 90₁₁ fe. 91₁₄ lið. 100₁₂ veret. 100₁₅ at. 102₃₄ ki i ecki. 103₃₀ z i sciliaz. 110₂₂ orðum. 114₂₃ akrinn (*i r.*). 118₁₅ maðr. 120₁₃ mer. 120₁₆ at. 120₃₂ a i þa. 122₂₅ t i oppt. 124₁ vére. 128₃₂ af. 136₂₄ a i India-. 140₂ áhonom. 146₃ hon.

Andre rettelser: 24₁₄ stað: *først skr. g, rettet til ð*. 118₂ viðan skr. ved linjesk. 2 gg, *første g udstreget*. 141₁₃ stendr: ligeledes. 147₈ Foran hafðe er skr. hevir, *men dette er overstr. og underprikket*.

Ikke rettede fejl (men rettede i udg.): 6₁₈ siukiom. 9₁₅ alf (*f. afl*). 25₆ alldrega. 28₁₁ Timades (*ellers Timo*). 34₇

bitr (*f. biðr*). 36₁₀ hagleit. 36₂₄ scripat. 37₄ Galtererus. 40₁₄ ver (*f. vel*). 41₁₃ bgga. 66₁₆ storma. 83₃₀ annat. 84₂₀ staða. 88₁₄ hon: *gennem h går en streg*. 102₂₈ var¹ er skr. ver. 105₁₈ sporara. 108₂₈ stvndar. 112₅ ferellrum. 112₂₁ þriðiungia. 117₁ bycr. 118₂₀ ellenz. 126₆ flyiaz. 132₁₈ eiga. 135₂₆ liðens. 145₂₈ lundarne. 148₈ sterc. 151₇ hvatleik. 152₃ underrum. 154₁₉ kostge. *To gg skr. — uden rettelse — er: 26₁₉ til. — 67₄ udfor Scitarum er skr. þui folki (?)*.

Nogle opfriskninger findes hist og her. Således: þegar akafliga 3₈, tekít 3₁₁, hiartarins 3₁₃, kefd 3₁₇, oc fostr faðer 3₁₈₋₁₉, — foruden enkelte ord i de afblegede steder, bl. 31 a b, 32 a b. Foruden disse steder er der enkelte ord hist og her noget afblegede, uden at der er tvivl om hvad der har stået, f. eks. mikit 29, osv.

Alle de her anførte fejl er rettede i udgaven; bortset fra dem er håndskriftet, som sagt, nøjagtig og bogstavret gengivet. Efter 226 er lakunen i hds. udfyldt ligesom i Ungers udg. (s. 75—80₁₃).

Det bemærkes, at alle egennavne er i udg. trykt med stort bogstav, ligesom bøgernes tal i randen er tilføjede af udgiveren. Ny linjer i hds. er bibeholdt.

Håndskriftets hele væsen, skriftens art og „retskrivning“ viser, at det må henføres til det 13. årh.s sidste årtiere, snarere end den nærmeste tid efter 1300. Bogstaverne er overordenlig smukt og regelmæssig tegnede; de er i nær slægt med håndskrifter som codex regius af eddadigtene, Grågås-håndskrifterne, Kringla-membranen og flere af den art. Det er således sikkert ikke mere end 20—30 år yngre end originalen, hvis det da er så meget.

Der er ingen grund til her at give en nøjagtig palæografisk beskrivelse af håndskriftet. Det frembyder alle de velkendte bogstavformer og forkortelsestegn fra den nævnte tid (angels. v bruges hyppig; þ for ð findes kun undtagelsesvis). „Retskrivningen“ er også den samme som ellers er velkendt i håndskrifter fra denne sproglige overgangstid — den samme mangel på ensartethed og følgerigtighed i lydbetegnelserne frembyder enhver side. Der göres ingen

forskel på æ og ø — hvilket bedst viser skriverens hjemstavn (Island). I endelser findes i og e, o og u, i den mest brogede blanding. Dog har snarest e og o overtaget, tal-mæssigt set¹). Interpunktionen er i hds. overhovedet meget almindelig og rigtig, undertiden vel rigelig. Aksenter findes hyppig og i det hele rigtig anvendte, men i et langt overvejende antal mangler de. Norskheder vil man måske se i ordformer som *mek*, *sek* og lign. Det er muligt, at Brandr Jónsson har været noget påvirket af norsk udtale og retskrivning (jfr. den hyppige udeladelse af h foran l, n og r).

Forkortelsestegnene er gengivne på sædvanlig måde, således at alle de i forkortelsen indesluttede bogstaver (lyd) er kursiverede. Tegnene er gengivne med hvad de i reglen betyder; når tegnet for *ar* findes (hyppig) i ord som *riddari*, er det gengivet ved *er*, uagtet ordet ellers, når det er skrevet fuldtud, skrives *riddar*-. Når et ord kun antydes ved begyndelseshogstavet (med prik foran og efter) sættes alt det manglende i parentes. Håndskriftet er her betegnet A.

Det andet hovedhåndskrift af sagaen er AM 226, fol. Det er et af de store Stjórn-håndskrifter — skrevet på Island i 14. årh. (jfr. Kålunds katalog). Sagaen findes her på bl. 129 a—146 b. Nedenfor skal forholdet mellem dette og 519 nærmere omtales. Her skal kun meddeles, at det som tillæg trykte „brev“ findes her inde i teksten, se anm. til 153₁₂. Efter dette hds. er lakunen i 519 udfyldt; her er forkortelserne ikke gengivne i tryk. Det er her betegnet B.

En afskrift af dette hds. er det andet store Stjórn-håndskrift, AM 225, fol., jfr. Kålunds katalog; det behøver ingen nærmere omtale her; det er slet ikke benyttet.

AM 655, 4° nr. XXIX består af 4 blade i lille format (se kataloget), skrevne med en fin og smuk hånd, omtrent samtidig med 519, i hvert fald ikke yngre. Bladene er til dels ret stærkt medtagne og 2 af dem er bleven anvendt til bogomslag, skriften er derfor på mange steder slidt, dog således at man med nogenlunde sikkerhed kan læse

¹) Jfr. Ungers korte redegørelse i hans udg. s. IX ff.

